

8. Міщенко М. Середній клас: самовизначення в соціальній структурі суспільства [Електронний ресурс] / М. Міщенко // Національна безпека і оборона. – 2008. – № 7. – Режим доступу : www.uceps.org/files/category_journal/NSD101_ukr_2.pdf.
9. Скляр В. М. Етнововні процеси в українському просторі: 1989–2001 рр. / В. М. Скляр. – Х. : Ексклюзив, 2009. – 544 с.
10. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін. ; за заг. ред. Б. М. Данилишина. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 620 с.
11. Субботіна І. В. Соціально-демографічні процеси в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. (за даними загальних переписів населення 1959–2001 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 “Історія України” / І. В. Субботіна. – Чернігів, 2008. – 19 с.
12. Чуприна О. О. Соціальна нерівність і бідність в Україні / О. О. Чуприна // Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. Серія: Економіка та право. – Харків, 2011. – № 2 (5). – С. 83-92.

ДРАПУШКО Н. А. Особенности социальной структуры общества Автономной Республики Крым в период независимой Украины (1990–2010-е гг.).

На основе официальных статистических данных проанализированы основные изменения в социальной структуре крымского общества в период независимой Украины. Определены и охарактеризованы основные элементы социально-классовой и профессионально-отраслевой структуры населения Крыма.

Ключевые слова: *социальная структура, общественный класс, социальная поляризация, Автономная Республика Крым.*

DRAPUSHKO N. The features of the social structure of Autonomous Republic of the Crimea in the years of independent Ukraine (1990–2010s).

Based on official statistical data, the main changes of the Crimean social structure in the period of independent Ukraine have been analyzed. The main elements of social-class and professional structure of the Crimean society have been researched.

Keywords: *social structure, social class, social polarization, Autonomous Republic of the Crimea.*

УДК 070.13 (477) “19”

**Кирієнко О. Ю.
Інститут історії України НАН України**

**У ВИТОКІВ КОНТРОЛЮ ЗА ДУХОВНИМ ДРУКОВАНИМ СЛОВОМ:
ЦЕРКОВНА ЦЕНЗУРА У XVII–XVIII СТ.**

Розглянуто структуру, сутність та механізми діяльності духовної цензури в Російській державі та Гетьманщині у XVII–XVIII ст., виявлені особливості духовно-цензурного контролю за Петра I та Катерини II. Розкрито також специфіку інтеграції українських духовних видань XVII ст. у інформаційний простір Російської православної церкви.

Ключові слова: *цензура, духовна цензура, інформаційний простір, Св. Синод, Академія наук, журналістика, книговидання.*

Першою інституційно й юридично оформленою в Європі і у т.ч. на теренах України була духовна цензура. Церква, прагнучи і надалі зберігати

свою роль у соціальному житті пізнього середньовіччя та ранньонового часу, відразу спробувала встановити свою монополію над революційним винаходом – друкарським верстатом [1]. Однак, вище духовенство не могло протистояти об'єктивному процесу поступового посилення світської влади, секуляризації суспільства. Поява світського книгодрукування призвела до розмежування духовної і світської цензури. Остання набувала все більшої ваги, постійно вдосконалювалися механізми її функціонування, але поряд із цим церква не переставала контролювати духовну та до певного часу і навчальну літературу, відповідну зображувальну продукцію. Традиційним для Російської імперії було те, що пропри діяльність окремих цензурних апаратів, церква впливала на світське книговидавництво, а державна влада намагалася контролювати церковний інформаційний простір.

Діяльність органів духовної цензури у Російській імперії та їх український контекст є маловивченими в історичній науці. Спроби розглянути деякі аспекти духовної цензури були зроблені ще у дорадянський період вченими Т. Барсовим [2] та О. Котовичем [3]. У радянський та сучасний період духовна цензура лише побіжно була описана у роботах В. Балуської [4], О. Бородіна [5], В. Жиркова [6]. Це обумовлює певний науковий інтерес до проблеми становлення духовної цензури нового типу, тобто інформаційного контролю церкви за друкованою продукцією відповідного змісту, забезпеченого нормами світського законодавства. Актуальність цієї проблематики також полягає у тому, що до освітньої реформи 1864 р. початкова освіта, а отже, і зміст підручників, знаходилися у віданні Св. Синоду. Його підрозділи здійснювали цензурування навчальної літератури. Саме органи духовної цензури розглядали “Буквар” Т. Шевченка, іншу україномовну навчальну літературу для початкової освіти, виносили свої вердикти. До заборон окремих видань у церкви були свої специфічні мотиви.

Становлення й оформлення цензури як обов'язкового атрибута влади відбувалося ще у спільнот стародавнього світу. Китайській філософ Сунь-Цзи (III ст. до н. е.) закликав правителів з метою забезпечення громадського спокою й процвітання країни викорінювати вроджене зло у людей, спонукати їх до самовдосконалення. В античні часи цензура слугувала інструментом підтримки порядку і моральності у суспільстві, регулювання поведінки людей у громадському та особистому житті. Проте, суспільна роль контролю за інформаційним простором у давні і середньовічні часи не була настільки потрібною, як після винайдення друкарського станка та активного поширення книговидавництва.

Першим цензурним актом на теренах Русі називають “Стоглав” 1551 р. У його окремій главі “О книжных писцах” був прописаний механізм попереднього розгляду вищим духовенством рукописних книг перед їхнім продажем. Також передбачалося провести ревізію наявних рукописних книжок і вилучити ті, що не відповідали офіційному християнському віровченню. На теренах України попередній розгляд православних церковних книг також існував ще з кінця XVI ст. Одна зі статей

Берестейської унії застерігала від того, щоб друкарні “нічого без відома єпископів своїх і дозволу їх не друкували”, “щоб якісь єресі не множились”.

У XVII ст. Російська православна церква мусила розгорнути боротьбу не тільки проти різноманітної єресі, але й проти так званого “латинського впливу”. Варто зазначити, що через боротьбу з латинізмом постраждали й українські церковні книжки, які у XVII ст. були завезені вихідцями з українських земель до Московської держави. Вплив української книжної мови, за свідченням сучасників, був досить відчутним. Більшість неосвіченого московського люду не відрізняло українську мову від польської, а тому російські правителі, пам'ятаючи часи Смути у Московській державі, намагалися обмежити т. зв. “польський (католицький) вплив” на православний люд. Тому у 1627 р. за обвинуваченням у “єресі” спалено у Москві “Катехизис” Л. Зизанія та “Євангеліє учительное” К. Транквіліона. Через рік заборонено ввозити на територію Московщини книги “литовського друку”. Надруковані в Україні та Білорусії церковно-слов'янські книги почали масово вилучати навіть у приватних осіб. З підозрою церковні ієрархи також відносилися до грецьких книг із західноєвропейських друкарень.

З підпорядкуванням Української Православної Церкви московському патріархові 1685 р. стали відчутними і прояви московської духовної цензури на території Гетьманщини. І хоча обраний 1685 р. київський митрополит Гедеон за підтримки гетьмана І. Самойловича клопотався перед патріархом про право і надалі продовжувати вільне книговидання у Києво-Печерській лаврі, у 1689 р. московський патріарх Йоаким наказав монастирським друкарням і переписувальним майстерням Малоросії надсилати йому на попередній розгляд усі новозладжені церковні книги [7]. 1690 р. московський собор не визнав твори П. Могили, І. Ґалятівського, Л. Барановича, А. Радивиловського, Є. Славинецького та ін. [8].

Протягом останньої третини XVII ст. Російська православна церква також намагалася монополізувати виробництво ікон, інших зображень святих, боротися із розповсюдженням протестантських листівок, старообрядницької літератури.

Загалом для рівня переписувальної та видавничої активності другої половини XVII ст. цензурно-контролюючих заходів ужитих Російською православною церквою було достатньо. Церковним ієрархам включно до початку XVIII ст. було досить легко контролювали інформаційний потік, адже в країні щорічно виходило лише 1-2 книги релігійного чи богословського характеру. Така ситуація почала докорінно змінюватися вже на початку XVIII ст. Реформи Петра I у геометричній прогресії збільшили контент інформаційного простору держави. На кардинальні зміни у сфері контролю за інформацією вплинули: по-перше, запровадження світського алфавіту, поява світської літератури та журналістики; по-друге, позбавлення церкви монополії на друкарський верстат і бурхливий розвиток книговидання за підтримки держави; по-третє, грандіозні управлінські

реформи, які також стосувалися і Російської православної церкви.

Так, указом від 25 січня 1721 р. російського імператора Петра I ліквідовано патріаршество і для управління Російською Православною Церквою створено Духовну колегію, яка під назвою Святіший Синод 14 лютого 1721 р. розпочала свою роботу. Святішому Синоду передавалося відання справами православної церкви: тлумачення релігійних догматів, дотримання обрядів, питання духовної цензури, освіти та виховання, боротьба з ересями та розкольниками. У 1722 р. при Св. Синоді була запроваджена посада світського чиновника – обер-прокурора, – за виразом Петра I, “ока государева и стряпчего о делах государственных в Синоде”. Поступово, протягом XVIII ст., його повноваження в управлінні церковними справами розширювалися і він фактично став на чолі цієї церковної інституції. Синод РПЦ мав статус вищої державної установи подібно Сенатові. Під його началом діяли управлінські органи: Комісія духовних училищ 1808 р., Духовно-навчальне управління 1839 р., Навчальний комітет 1867 р., Училищна рада 1887 р. (керувала “Недільними школами”). З 1817 р. Синод входить до складу Міністерства духовних справ і народної освіти. Відповідно до Духовного регламенту, Синод складався з 11-и членів: президента, 2-х віце-президентів, 4-х радників і 4 асесорів; до його складу входили архієреї, настоятелі монастирів та особи білого духовенства. З 1726 року президент Синоду став називатися пріоритетним членом, а інші – членами Святішого Синоду і просто присутніми.

Починаючи із XVIII ст. по мірі розвитку журналістики та світського книгодрукування провідна роль у контролі за інформаційним простором Російської держави і її національних окраїн переходить до світської цензури, яку попервах здійснював сам Петро I та наближені до нього особи. Першою інституцією світської цензури можна вважати створену Петром I Ізуграфічну палату, на яку імператорським указом було покладено функцію контролю за виданням популярного в народі гумористичного часопису “Лубок”. Цей указ фактично й ознаменував собою початок становлення законодавства у сфері світської цензури. Розвиток світської цензури ніяким чином не затримував вироблення законодавчої бази духовної цензури. Навпаки, до цього процесу активно долучилася світська влада. 5 жовтня 1720 р. за повелінням Петра I сенатським указом було заборонено друкувати церковні книги без дозволу Духовної колегії: “...никаких книг, ни прежних, ни новых изданий, не объявля об оных в Духовной коллегии и не взяв от оной позволения в тех монастырях (*типографиях Киева и Чернигова – уточнення Г. В. Жиркова*) не печатать” [9]. У цей же час спостерігаємо також і перші цензурні обмеження щодо використання у церковному книговидаванні українського правопису. “Ради охрани правохририя и единства Восточной Православной Церкви” Петром I було заборонено Св. Синоду друкувати церковні книги “несогласно съ великороссійскими печатями, дабы не могло въ таких книгах никакой въ Церкви Восточной противности прозойти [10]”.

Після смерті Петра I, у 1727 р. остаточно відбувся розподіл функцій між духовною й світською цензурою: духовну здійснював Св. Синод, а світську – Академія наук. Єлизавета Петрівна указом від 7 березня 1743 р. конкретизувала: контроль за світською цензурою передавався у відання Сенату, а безпосередню цензуру друкованої продукції здійснювала Академія наук. У ролі цензорів виступали академіки, сам президент Академії наук, академічні конференції [11]. Будь-яких цензурних правил щодо розгляду світських рукописів протягом першої половини XVIII ст. не існувало, а тому цензори на свій розсуд і смак вносили правки, оголошували вердикти. Із духовною цензурою цього періоду ситуація була інша: повноваження Св. Синоду у сфері контролю за друкованою продукцією регламентувалися пунктом 5 третьої частини Духовного регламенту 1721 р.¹, відповідними указами імператриці Катерини I від 13 липня 1726 р., Петра II від 4 жовтня 1727 р., Єлизавети Петрівни від 7 березня 1743 р. Загальний їхній зміст зводився до формулювання: “церковные книги и богословские письма повелено печатать не иначе, как с опробацией Св. Синода и с рассмотрением, нет ли в оных погрешения учению нравственном противного [12]”. У 1743 р. також було заборонено без дозволу Св. Синоду завозити з-за кордону богословську літературу [13].

Епоха правління Катерини II (1762–1796 рр.) у розвитку цензури відзначена двома тенденціями: з одного боку, політикою державного сприяння книговидавництву та видавництву періодичних видань, а з другого – посиленням цензурного контролю шляхом вдосконалення діяльності її органів. Так, у вересні 1763 р. імператриця Катерина II видала указ про посилення контролю за розповсюдженням нецерковної літератури на теренах імперії. Згідно з цим указом встановлювалася така структура світських цензурних органів: у Санкт-Петербурзі контролюючі функції покладались на Академію наук, у Москві – на університет, у регіонах – на народні училища, а де їх не було – на місцевих градоначальників [14].

Контроль за іноземною літературою, що ввозилася до Російської імперії указом імператриці Катерини II 1780 р. було покладено на новостворений поліцейський орган – Управу Благочиння. Остання не тільки перевіряла зміст закордонних видань, але й мала право конфісковувати “предосудительную” літературу, накладати покарання на її розповсюджувачів [15].

Події Великої французької революції та не досить вдалий досвід симбіозу світської та духовної цензури протягом XVIII ст. змусили владу розширити норми цензурного законодавства, внести деякі зміни у структуру

¹ Повна назва: “Регламент або статут духовної колегії” – закон, виданий у формі маніфесту Петром I, який визначав правове становище Православної Церкви в Росії. Значний частина закону присвячена визначенню складу, повноважень Синоду, його взаємодії з іншими органами державної влади. Нормативно-правовий акт складався з трьох частин. У 2-й частині визначається коло повноважень Синоду, пов'язаних з загальноцерковними проблемами і церковним управлінням. Визнавалося необхідним активно боротися з забобонами, ретельно перевіряти на предмет відповідності християнського вченню існуючі молитви, видану церковну літературу, здійснювати духовну цензуру, перевіряти відомості про чудеса, що відбуваються від ікон, і т. п.

та взаємодії відповідних контролюючих органів. Якщо із Великою французькою революцією зрозуміло – влада боялася поширення її ідей у російському суспільстві і тому посилювала цензурні норми, то ситуація із симбіозом двох цензур у XVIII ст. вимагає більш детального розгляду.

Від початку розмежування духовної та світської цензури почалися суперечності між їхніми органами щодо повноважень при розгляді рукописів, відмінностей у трактуванні тексту. На ці суперечності в історіографії існує дві протилежні думки. Дорадянський дослідник Т. Барсов наполягає на тому, що в умовах слабкості юридичної бази та недостатнього досвіду діяльності органів світської цензури Св. Синоду доводилося по необхідності замінювати їх, розглядаючи книги не тільки з позицій їх загального спрямування, але й по конкретному змісту окремих частин [16]. Сучасний дослідник Г. Жирков зазначає, що церква не хотіла випускати зі своєї орбіти світську літературу й з особливим шаленством накидалася на наукові трактати про космос, розвиток Всесвіту, інші видання матеріалістичного спрямування [17]. Перша суперечність між Академією наук та Св. Синодом виникла у 1727 р. у ході видання астрономічного календаря на наступний рік. Раніше календарі готувалися під контролем церкви, віднедавна право на створення такої продукції отримали світські друкарні і, зокрема, друкарня Академії наук. Остання не встигала виконати завдання у необхідний термін, а тому до складання календаря долучилися посадові особи Св. Синоду та працівники його друкарні. У 1743 р. щодо календаря на поточний рік також виник конфлікт. У календарі, який готувала Академія наук, Св. Синод побачив недопустиме з огляду на церковні канони розміщення різних народних прикмет та забобонів. З цього приводу Св. Синод направив відповідні зауваження до Академії та Сенату, але сам календар все ж надійшов до споживача. Досить часто у цензурній практиці XVIII ст. траплялися випадки, коли Академія наук видавала певну наукову працю чи історичну пам'ятку (наприклад, літопис), а Св. Синод, наголошуючи на хибно висвітлених релігійних моментах у виданнях, намагався їх затримати. Частими були й відкриті доноси у Св. Синод на авторів книг, опублікованих з дозволу світської цензури, але без відповідного погодження з духовною. Відсутність чіткого визначення предмета розгляду як духовної, так і світської цензури породжувало багато суперечок [18]. Як для науки, так і суспільства в цілому було неприйнятним намагання церковників чинити опір виданню і розповсюдженню наукових праць із фізики, астрономії, біології. Духовенство, апелюючи до Сенату та самодержців, намагалося їх переконати, що деякі видання загрожують авторитету церкви і сприяють вкоріненню ідей безбожжя. Проте, ми переконані, що і сама церква, і світська влада розуміли: ніякої серйозної загрози для релігійного світогляду і духовності населення імперії космогонічні знання не несуть, адже для більшості малограмотного народу малотиражні наукові праці просто не доступні. Проблема була всередині церкви. Низький освітній рівень рядового духовенства, яке не могло задовольнити інформаційні запити прихожан і доступно розтлумачувати

релігійне вчення, був основною причиною падіння авторитету церкви у XVIII ст., поширення безбожжя, нігілізму, ересі тощо.

Ситуація неузгодженості між цензурами (ми відкидаємо твердження про їх суперництво) об'єктивно потребувала вирішення. Варто також зазначити, що досить поширеною була практика ситуативного співробітництва Св. Синоду та наукових інституцій, на які покладалися функції цензурування світської книги. Природнім було те, що обидві цензури не могли зійтися у підходах до розгляду наукової літератури, але в інших випадках спільний, узгоджений вердикт все ж вдавалося винести. Цьому передували чимале міжвідомче листування та значні затрати часу.

З 1780-х рр. з'явилася ще одна обставина, яка змусила реформувати систему духовного і світського інформаційно-цензурного контролю в Російській імперії наприкінці XVIII ст.

1 березня 1771 р. указом імператриці Катерини II іноземцю Гартунгу для видання книг іноземними мовами було дозволено відкрити першу на теренах Російської імперії приватну друкарню. 22 серпня 1776 р. правом завести вільну друкарню скористалися книготорговці Вейнбрехт і Шнор. Їм було дозволено випускати іноземні та російські книжки [19]. Відповідно до указу 1780 р. діяльність друкарні і зміст випущених нею книг контролювалися делегованими від Синоду та Академії наук наглядачами: "... Дабы в печатаемых книгах ничего предосудительного вкраться не могло, оное поручено в особое надзирание в рассуждение духовных книг определенному от Св. Синода, а светских – Академии наук [20]".

15 січня 1783 р. указом імператриця Катерина II дозволила відкривати приватні друкарні по всіх містах і столицях імперії, де можна було друкувати книги як російською, так й іноземними мовами. Згідно з цим же указом реєстрацією, контролем за діяльністю приватних друкарень, вивченням змісту виданих ними книг мала займатися вже згадана нами Управа Благочиння: "Всякому, открывающему типографию, предписывать, не требуя ни от кого дозволения, давать только знать о заведении типографии управе благочиния, которой вменялось в обязанность отдаваемые в печать книги свидетельствовать, и ежели что в них явится противное законам Божиим и гражданским или же клонящееся к явным соблазнам, запрещать [21]".

Дозвіл на відкриття приватних друкарень – це, звичайно, прорив для розвитку книговидання та інформаційного простору держави загалом. Однак, інформаційний контроль, який держава хотіла втримати, постраждав. Російський дослідник Г. Жирков справедливо зазначив, що у державі постала ще більш громіздка і нецентралізована структура цензурного апарату, а чиновники Управи Благочиння були малоосвіченими і не могли адекватно виконувати покладені на них цензорські функції. Окрім цього зі сфери контролю за приватними друкарнями виключалося духовне відомство. Адже ніщо не заважало зацікавленим особам видавати літературу релігійного характеру у приватних друкарнях.

Після набуття чинності згаданого імператорського указу Св. Синод звернувся до Сенату з проханням зобов'язати власників приватних друкарень надсилати книги релігійного змісту (у т.ч. і книги, де зачіпаються питання церкви, віри, богословської думки) на перевірку до відомства Російської православної церкви. Спеціально виокремлених духовно-цензурних установ на місцях церква не мала, а тому Св. Синод розпланував такий порядок перевірки книжок: петербурзькі друкарні надсилають на звірку свою продукцію до Св. Синоду, московські друкарні до московської Синодальної контори. Остання здивувалася таким новим функціям і, посилаючись на відсутність спеціалістів-цензорів та належних умов для налагодження контактів з видавцями, перекинула цензурні повноваження на члена контори ставропігійального Заіконоспасського монастиря архимандрита і московської академії ректора Дамаскіна, префекта цієї ж академії ієромонаха Амвросія. Св. Синод не відхилив запропоновані кандидатури, але відповідальність за зміст виданих у Москві книг поклав все ж на Синодальну контору [22].

Відсутність чіткого механізму цензурування світських і духовних видань із приватних друкарень призвела до появи великої кількості літератури, яка не відповідала елементарним цензурним правилам (т.б. "шкідливої" для церкви та суспільної моралі літератури). На цю проблему звернула увагу сама імператриця. Для її вирішення спробували у ручному режимі приставити до найбільших приватних друкарень наглядачів від Синоду та Академії наук [23]. Очевидно, ці заходи не дали очікуваних результатів, а тому 27 липня 1787 р. іменним імператорським указом приватним друкарням заборонялося друкувати церковні, богословські книги та будь-яку іншу друковану продукцію релігійного характеру. Це право монополювалося за друкарнями Російської православної церкви. Аналогічно заборонявся і продаж церковної друкованої продукції приватними книгарнями: "во всех книжных лавках где в продаже найдутся книги подобные, не в упомянутых духовных типографиях напечатанные, или же не от комиссии народных училищ изданные, оные тотчас запечатать, отдать на сохранение в Синод". На виконання цього нормативно-правового акту Св. Синод дав розпорядження єпархіальному керівництву провести на місцях ревізії і вилучити видану приватними друкарнями церковну літературу. Особливо наголошувалося на ретельності перевірки у Київській та Чернігівській єпархіях. До виконання ревізії за розпорядженням Сенату долучилася і поліція [24].

Монополізація друку релігійної літератури у руках церкви обумовлювала модернізацію видавничої інфраструктури. Це було не так просто, тому Св. Синод зробив одне виключення з правил. Так, 15 вересня 1787 р. він дозволив духовним чинам, настоятелям монастирів та підпорядкованим їм особам свої проповіді, богословські трактати, переклади видавати у приватних друкарнях після обов'язкового попереднього цензурування рукописів Св. Синодом або московською синодальною конторою [25].

Отже, наприкінці XVIII ст. склався цілий комплекс зовнішніх та внутрішніх факторів, які змушували владу реформувати систему загального цензурного нагляду і тим самим контролювати інформаційне поле, спрямовувати інформаційні потоки в державі. Досвід діяльності органів духовної і світської цензури виявив недостатність юридичної регламентації, показав необхідність більш чіткої структуризації відповідних органів, проведення більш продуманої й обережної політики у сфері книговидавництва та журналістики.

Використана література:

1. *Жирков Г. В.* История цензуры в России XIX–XX вв. : учебное пособие. – М., 2001. – С. 7-8.
2. *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России // Христианское чтение. – 1901. – № 5. – С. 691-719; *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spbpda.ru/data/1897/05/1897-05-07.pdf> // Христианское чтение. – 1901. – № 6. – С. 966-998; *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России // Христианское чтение. – 1901. – № 7. – С. 110-130; *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России // Христианское чтение. – 1901. – № 8. – С. 238-257; *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spbpda.ru/data/1901/09/1901-09-04.pdf> // Христианское чтение. – 1901. – № 9. – С. 390-404.
3. *Котович А.* Духовная цензура в России (1799–1855). – СПб, 1909. – 606 с.
4. *Балуев Б. П.* Политическая реакция 80-х гг. XIX в. и русская журналистика. – М. : Наука, 1971. – 254 с.
5. *Бородін В. Т. Г.* Шевченко і царська цензура. Дослідження та документи 1840–1862 роки. – К. : Наукова думка, 1969. – 161 с.
6. *Жирков Г. В.* Указ. соч.
7. *Задорнов А.* Церковная цензура: прошлое и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bogoslov.ru/text/305703.html>
8. *Жирков Г. В.* Указ. соч. – С. 10-15.
9. Там же. – С. 13-18.
10. *Овсієнко О. Ф.* Антиукраїнська цензурна політика // Українське питання в Російській імперії (кінець XIX – XX ст.) // Кол. наук. монографія в 3-х част. – К. : Інститут історії України НАНУ, 1999. – Ч. I. – С. 172–200.
11. *Жирков Г. В.* Указ. соч. – С. 19-22.
12. *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России // Христианское чтение. – 1901. – № 7. – С. 113.
13. *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России // Христианское чтение. – 1901. – № 7. – С. 113.
14. *Жирков Г. В.* Указ. соч. – С. 26.
15. Там же. – С. 30-31.
16. *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России // Христианское чтение. – 1901. – № 7. – С. 110-130.
18. *Барсов Т. В.* Указ. соч. – С. 120-126.
19. *Жирков Г. В.* Указ. соч. – С. 25-26.
20. *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России // Христианское чтение. – 1901. – № 8. – С. 239.
21. Сборник узаконений и распоряжений по духовной цензуре. – СПб, 1870. – С. 14-15.
22. *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России // Христианское чтение. – 1901. – № 8. – С. 241.
23. Там же. – С. 244.
24. Сборник узаконений и распоряжений по духовной цензуре. – СПб, 1870. – С. 244.
25. *Барсов Т. В.* О духовной цензуре в России // Христианское чтение. – 1901. – № 8. – С. 246.

КИРИЕНКО А. Ю. У истоков контроля за духовным печатным словом: церковная цензура XVII–XVIII в.в.

Рассмотрена структура, сущность и механизмы деятельности духовной цензуры в Российском государстве и Гетманщине в XVII–XVIII вв., выявлены особенности духовно-цензурного контроля при Петре II и Екатерине II. Раскрыто также специфику интеграции

украинских духовных изданий XVII в. в информационное пространство Российской православной церкви.

Ключевые слова: цензура, духовная цензура, информационное пространство, Св. Синод, Академия наук, журналистика, книгоиздание.

КУРИЕНКО О. Ю. *At the root of the spiritual control of the printed word: church censorship XVII-XVIII centuries.*

The structure, content and mechanisms of religious censorship in the Russian state and the Hetmanshchina in XVII-XVIII centuries are researched in the article. The peculiarities of censorship control of Peter II and Catherine II were identified. The specifics of the integration of Ukrainian spiritual books of XVII century in the information space of the Russian Orthodox Church was disclosed.

Keywords: censorship, religious censorship, information space, the Holy Synod, the Academy of Sciences, journalism, publishing.

УДК 94 (430+438)

Сокол С. М.

Національний університет "Києво-Могилянська академія"

РОЛЬ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРА В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ФРН У ХХІ СТ.

У статті аналізується зовнішня політика ФРН у східноєвропейському напрямку в ХХІ столітті. Особлива увага приділяється відносинам ФРН з Україною.

Ключові слова: ФРН, Східна Європа, Україна, двостороннє співробітництво, політичні відносини, європейська інтеграція.

Після досягнення державної єдності Німеччина проводить політику, спрямовану на одночасне поглиблення та розширення європейської інтеграції. Вплив ФРН мав вирішальне значення для того, щоб, незважаючи на протидію Франції, Іспанії, Португалії, Греції та Ірландії, ЄС спочатку залучив Австрію, Фінляндію і Швецію, а пізніше розпочав підготовку до розширення за рахунок країн ЦСЄ.

Інші країни регіону змушені зважати на німецькі підходи через залежність їхніх економік від господарства ФРН. Але при цьому політика Німеччини в економічній сфері не є політикою диктату щодо інших. Формування валютного союзу у рамках ЄС свідчить радше про добровільне сприйняття країнами Союзу німецької валютно-фінансової системи як своєї зразкової моделі. ФРН отримує найбільшу користь від торгівлі у рамках ЄС, але й сплачує найбільші внески до бюджету Союзу. Отже, Німеччина є флагманом європейської інтеграційної політики на континенті. З огляду на це, а також на необхідність приділяти особливу увагу новим членам ЄС, які відчують значні проблеми в процесі європейської інтеграції, важливо проаналізувати зовнішню політику ФРН у східноєвропейському регіоні.

Ця проблематика давно привертала увагу науковців. Насамперед,